

Рецензия

за: **дисертацията „Власт и видимост. Към една историческа социология на политическите видимости”**, автор **доц. д-р Андрей Викторов Бунджулов**, Университет за национално и световно стопанство, Общикономически факултет, Катедра „Икономическа социология” (представена за присъждане на научната степен „Доктор на социологическите науки”, професионално направление: 3.1. социология, антропология и науки за културата)

от: **от проф. д-р Лиляна Деянова**, СУ „Св. Климент Охридски” (член на научното жури, заповед на Ректора на УНСС № 909/10.04.2010)

Дисертацията на доц. д-р Андрей Бунджулов е забележително изследване, откриващо ново проблемно поле - „историческа социология на политическите видимости” и продуктивно синтезиращо проблематиките на твърде често разединяваните научни дисциплини „социология на политиката” и „социология на публичността”. Тук те са свързани чрез оригинален подход, рефлексивно аргументирани концепти и фини анализи. Става дума за систематичен, ерудиран, интердисциплинарен (но не еkleктичен), с добре темперирана съдържателност на изложените проблеми, прецизен текст. Резултат на многогодишен труд (включително преподавателски) и множество публикации (*описани в изискваните според Закона за развитие на академичния състав документи*). Не само на базата на приложените документи съм сигурна, че дисертационният труд е продължително разработван и „готов за защита”, а и поради научните дискусии, в които неговият автор е участвал и влиянията на публикациите му. Следя текстовете на Андрей Бунджулов още от времето преди да бъде приет за студент във Философски факултет на СУ Св. Кл. Охридски”, когато участва в ученически конкурс с разработка за Жан-Пол Сартр-овото разбиране за свободата на човека. А тази тема на политическата философия и социологическа теория, както и темата на рецензирания труд, е несъмнено *актуална*. Тя предполага не само професионален, аналитичен, а и граждански ангажимент (особено днес, в епохата на различните модалности на деполитизация, когато множество политически проблеми се конвертират в стоки, които могат да бъдат продавани).

Така че **всички формални изисквания за придобиване на научната степен доктор на социологическите науки** са изпълнени: достатъчен брой статии, вкл. по темата на дисертацията, две от тях публикувани на чужди езици, едната в чужбина в резултат на научна конференция с участието на известни учени от фондацията за Фуко, коментатори и издатели на курсовете му в „Колеж дьо Франс“ и др.

Дисертационният труд е с *общ обем 475 страници* (а и много повече, ако се отчете броят на стандартните страници на множеството изключително важни, съдържателни и несамоцелни бележки под линия). Той се състои от увод, въведение (голямо методологическо въведение), три части и десет глави, плюс заключение. *Приложени* са две картини, 5 схеми , солидна – с много вкус и съдържателна мяра направена - библиография от 364 заглавия, в това число 61 на чужди езици (56 английски и френски, 22 руски). Напълно според изискванията са ясно описани (вкл. в автореферата), *целите, изходните проблеми и хипотези , задачите* и пр. (вж и стр. 75 на Дисертацията и сл., където е дефиниран прецизно *предмета ѝ*).

Структурата е убедителна, ясна, защото дава възможност на затруднения от обхвата и дълбочината читател по-лесно да се ориентира в логиката на изложените основни категории, теории, дебати, както и да проследява поредицата от т.нар. „повратни точки“, в които се фокусират „трансформациите в режимите на визуализиране на властта и политиката, намиращи израз в исторически специфични картини на видимост“ и пр.

Авторът на дисертацията се интересува от политическото и политическата власт, изследва „политиката като посредническа структура и публичните пространства, които правят политическите неща видими“ (Дис., с.129). Той успява наистина да изгражда през призмата на „*стратегическото поле власт – видимост – публичност*“ извънредно съдържателна и продуктивна, не „отраслова“ социология на политиката, наред с една не просто историческа социология на политиката, а оригинална „историческа социология на политическите видимости“.

Основен залог за него е да разбере „*ключовата инверсия власт – видимост*“ (анализите на която пронизват на най-различни равнища текста на дисертацията от началото до края). Затова А. Бунджулов последователно аргументира, в диалог с класически и други автори, и своя „ненатурализираща“ теория за властта като съотношение на сили и като „*полюс*“ и пр. (Най-вече с Мишел Фуко и Пиер Бурдийо, но и с М. Вебер и К. Маркс, К. Шмит и Х. Арент, Дж. Бътлър и Ш. Муф, ...). За да разбере инверсията, той проследява – вкл. на микрониво - логиката на различните

„посредници“: „удържащите общността“ (като напр. ритуалния дар), „безкрайно експанзиращите“ и разлагащи общностите тъкани (като парите) ; както и, на трето място, посредниците, възстановяващи общностните светове. Това е само една от „класификациите“ на типовете посредници, за които става дума в работата. Тук се има предвид теорията на посредническите структури, развивана от „Марксовия семинар“, Института за критически социални изследвания, Института за критически теории на свръхмодерността, в чиято традиция Бунджулов работи. Като я доразвива, използвайки неомаловажимите разграничения на Н. Лумън („дифузни“ и „диференцирани посредници“ (Дис., с.12, 46 и сл.), интерпретацията на Бурдийо на логиката на даровата размяна, Бруно Латур-овото разграничаване между „посредници“ и „медиатори“, и други.

На още много места авторът на дисертацията демонстрира умение да свързва евристично, нееклектично и несамоцелно, основни за неговите анализи и методология класически теории (а и литературни произведения – прекрасните му анализи на Борхес и „градината с разклоняващите се времена“, например): теорията на Пиер Бурдийо за полето и хабитуса или по-точно за „онтологическото съучастничество“ между хабитуса и полето; психоанализата на Фройд и „социоанализата“ на Бурдийо; теориите на Фуко за хетеротопичните, „другите пространства“, за властта и модалностите на модерната биовласт – анатомополитиката и биополитиката, за паноптизма и т.нар. „дисциплинарно общество“, за либералната управляемост, за „пазара като място на истина“, и мн. др.; теорията за дееца-мрежа, ТДМ. Неомаловажими за схващанията на Бунджулов са и различните концепции за видимостта и трансцендентността при Н. Макиавели и А. Токвил, Ж. Делюз и В. Бенямин; анализите на идеологията, утопията и „въобразените институции“ на К. Манхайм и К. Касториадис; „въобразените общности“ на Б. Андерсен и „етно-скейповете“ на А. Ападурай. Някои от тези „свързвания“, научни диалози, са наистина ключови – защото, както показва авторът на този дисертационен текст – ние разбираме по-добре, например специфичните механизми на придаването на легитимност, социалните привидности и фетишизми, процесите на взаимопосредяване на икономическите и политическите посреднически структури именно чрез Макс Вебер, Карл Маркс, Пиер Бурдийо (напр. теорията на Бурдийо за видовете капитали, за „делегирането и политическия фетишизъм“ и „оракулския ефект на узурпацията на властта“ (Дис., с.202), свързана с деконструкциите му на „общественото мнение“ и на политическите употреби на изследванията на общественото мнение (Дис., ч. I, гл. 3). Андрей Бунджулов познава

също и изследванията на своите български колеги и препраща към тях в дисертационния си труд.

За правената тук историческа социология са изключително интересни изследователските срещи на автора с историците, с големите исторически проучвания, (благодарение и на тях той описва поредица от картини на видимост – античната, „зрелищната публичност на спектакъла”, „огледалната церемониална публичност на френския двор” (Жак Ревел би му дал повече за разбирането на „привидностите във Френския двор”), „анонимната публичност”, която Бунджулов свързва – тази теза, мисля, не е безспорна (най-малкото защото той коректно анализира и паноптичния поглед като „анонимен”) – с „късномодерното общество”, и други. Постигане на дисертанта е плътното описание на контрастните логика на паноптичната публичност и на свръхвизуализираната публичност при социалистическата хетеротопия и специфичното за нея акумулиране на власт, дефицити на власт и „мрежи”, които компенсират тези дефицити.

Смятам за централна и солидно аргументирана аналитичната линия, обосноваваща триадата „политическо – политика – политическа власт”, съотнесена с триадата „привидности – видимости и картини на видимост”. (Политическото, свързано със символните репрезентации - в двойния смисъл на „репрезентации” - на една общност, политиката като „специфична метадейност”, без конкретно-специфичен предмет, политическата власт, разбрана като онези сили, които преоформят социалния ред, *номоса* на съответното поле. Тук се оперира с фини разграничения и добре подбрани „кейсове”. Затова немалко от приносите на Андрей Бунджулов са именно в този план – в убедителното свързване на микро- и макро- равнищата, в уголемяването на значимите детайли (в смисъла на Карло Гинзбург...). Това добре се вижда – например – при различаването на иманентната на полето власт от въшната власт, при анализа на политическото като опосредяваща среда и среда на саморепрезентиране на една общност, която дискутира за „общото благо”. Интересно би било да се попитаме как тази теория за политическите видимости би интерпретирала Фуко-вото мислене за „гражданското общество” (понятие сякаш пренебрегнато в дисертацията, но особено мощна идеологема в символното публично пространство на преходите след „нежните революции” в Източна Европа, както и в „бутафорната публична сфера” преди това.)

Едни от много продуктивните анализи в дисертацията проследяват „сдвояванията власт – видимост” при отношенията между икономика и политика и преноса на икономически мотивации и „обществено-валидни очевидности” (по Марксовите теории

за стоковия фетишизъм и за привидностите, както и интерпретацията на Мераб Мамардашвили на тези „обществено валидни мисловни форми“) в политическото поле (условие, за който пренос е възникването на „специфични структури на публичност, които са правно-политически“ – структурите на формалното равенство и формална свобода (Дис., ч. I, гл. 2)

Андрей Бунджулов внимателно откроява посредством оригиналния си прочит на „хетеротопологията“ на Мишел Фуко още в своята първа книга - „Хетеротопии“: анализите на публичното пространство като „хетеротопично пространство на символна власт“ (Дис, част II), „тропичните ефекти“, различните типове привидности . Свързването на „хетеротопиите“ с Бурдийовите анализи на „символната власт и символното насилие“ прави още по-интересен анализа на функционирането на „силовите полета“ около различните социални посредници.

Съществени за разбирането на авторския подход към инверсиите власт-видимост са и онези части от дисертационния текст, в които се описва „посттоталитарния преход“ и обществото, което го предшества - социализмът като хетеротопия спрямо класическата западна модерност. Авторът и тук прилага основните понятия от своята „аналитична решетка“, за да разбере логиката на революционното действие и Сталиновия модел на властта (Дис.,ч. II, гл. 3); мрежите при социализма (Дис., част III), връзката между „икономиката на дефицита“ и дефицита на власт (по Януш Корнай, Иво Можни и др.); хетерономията на социалните полета. Тук се съдържат и немалко така да се каже „емпирически“ подкрепени аргументи (например микроанализа на „принципа на махалото“ в мрежовите апаратни игри) за критика на т.нар. „тоталитарна парадигма“, странно възродила се днес във връзка с паниката около пренаписванията на учебниците по история, в които – както казват - миналото ни става все по-непредвидимо.

А. Бунджулов задълбочава теорията си за „биографичните машини“ (така нарича ефектите на публичното конструиране на идентичностите) и показва как кризите на историческите и биографичните разкази открояват много нови симптоми „на блокиране на преноса на смисли от индивидуален, групов в универсален план и обратно.“ (Цитирам стр. 64 на статия в *Социологически проблеми*, 2018, № 1, която е част от дисертационния труд.)

Оригинални интерпретации намираме и в последните части на дисертацията – тезите за преструктурирането и конверсиите на капиталите, например на политическите капитали на номенклатурата в икономически (идеята за „молекулите на конверсиите“)

на основни типове дейци на българския „преход“; обясненията на „ефекта Франкенщайн“ и на причините за експанзията на социалистическите мрежи в самия „Апарат“ на Партията-Държава и в другите социалните полета (икономическото, научното, и пр.), успоредно на тяхното собствено обезсилване... (вж. Дис. Ч. III, гл. 3.)

А. Бунджулов развива интересна, макар и спорна, теза за „границите на капитализма“ и „усмиряването на ирационалния подтик“ (тръгвайки от Маркс и Вебер) и за новия тип инверсиране на отношенията политика - икономика (а следователно и на нови хетеротопии, тропизми, утопии) в епохата на риска и доминацията на „дискурса за сигурност“ и на това, което Фуко нарича и анализира като „*диспозитив за сигурност*“. Странната липса в дисертационния текст на това ключово за Фуковата теория на властта понятие – „диспозитив“ (основна категория, анализирана и в класическата статия на Жил Делъоз „Що е диспозитив...“), ми дава повод да премина към задължителната за рецензента рубрика **въпроси и бележки**. Впрочем, аз имах повече въпроси и бележки в качеството ми на рецензент на вътрешната защита на дисертационния текст, но тъй като сега забелязвам с удоволствие, че на въпросите ми е отговорено, а бележките ми (особено тези, за раждането на биополитиката и за така наречения в тогавашния вариант „преход от дисциплинарна власт към биополитика...“) са имани предвид в редактирания вариант на дисертационния текст, то днес ще бъда кратка.

Въпросът ми е свързан с историята на технологиите за сигурност и разликата – има ли според Бунджулов такава и каква е - **между дисциплинарния диспозитив и секуритарния диспозитив?** А оттук моят въпрос е **и за съответните разлики – има ли такива - в процесите на „нормализация“:** „нормализиращите санкции“ „изпитът“ и пр., (описани в „Надзор и наказание“) при обществото на „паноптична публичност“ и техните аналози при обществото с една друга „властова технология“ - неолибералната „управляемост“? Последното е късен неологизъм на Фуко, обозначаващ и новите процеси на предефинирането на ролята на държавата като „пакт за сигурност“, както и предефинирането на „хомо икономикус“ като „предприемач на самия себе си“. А това означава също и нов **тип взаимоотносяване между икономика и политика, нов тип „сдвояване власт – видимост“** и трансформации и в други явления, описани в дисертацията на Бунджулов.

Струва ми се, че в самия текст на дисертацията тази пъстра и многоосева различност не е достатъчно открояна. И поради това, основното и за Бунджуловия анализ понятие „**дисциплинарна власт**“ (вкл. ключовата му теза за социалистическата слятост на

дисциплинарна власт и идеология и съответните картини на видимост, и пр.) остава недокрай – все още - ясно за читателя. Още повече, че в различните части на текста се използва понятие за „идеология“, което не е съвместимо с понятиения инструментариум на Фуко. Неговите „държавни апарати“ не са Луи Алтюсеровите „идеологически държавни апарати“. Нещо повече, курсът в Колеж дьо Франс „Наказателни теории и институции“ от 1971-1972 г., тоест веднага след публикуването на класическата вече статия и теория на Алтюсер, е посветен на генеалогията наказателните институции и апарати.

Според Фуко „... в нашето общество има нещо като дисциплинарна власт. Под това разбирам нищо повече от някаква и в известна степен крайна, капилярна форма на власт, последно реле, някаква модалност, чрез която политическата власт и изобщо властта достигат до последното ниво, засягат телата...“ (Michel Foucault, *Psychiatric Power: Lectures at the Collège de France 1973–1974*, ed. Jacques Lagrange, trans. Graham Burchell. New York: Palgrave Macmillan, 2006, p. 40). Но Фуко *подчертава* също и това за дисциплинарната власт и дисциплинарното общество, че "нещата съвсем не са тъй, че има заместване на общество на суверенитет (с власт на суверен – б.м. Л.Д.), с общество на дисциплина, после - на обществото на дисциплина чрез едно общество, да кажем на управляемост. Всъщност имаме триъгълник: суверенност, дисциплина, управляемост (*gestion gouvernementale*), чито главна мишена е населението". (стр. 101 на френското издание от 2004 на лекциите „Сигурност, територия, население“, ср. Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ed. Michel Senellart, trans. Graham Burchell. London: Palgrave Macmillan, 2007, p. 143.) А „нормализацията“ днес (в „обществото на контрола“, което Бунджулов прекрасно анализира, както и критиките на Жил Делюз към Мишел Фуко) е от друг тип (независимо от това, че Фуко често „извневерява на своя номинализъм“ и не работи с едно и също понятие за „норма“). Принципно различен от типа „нормализация“ описана в „Надзор и наказание“, тоест от тази на **паноптичността и „нормацията“** (понятие, нетъждествено с „нормализация“) в „средите на затваряне“ - затвора, фабриката, училището. Но какво се случва с „политическата мечта“ на Бентам – паноптичността ?

Самооценката на автора на дисертационния труд за собствените му приноси е коректна, успяваща да открие основни постижения и значими за изследването на тази проблематика, които са трудно подредируеми в списък.

Авторефератът е направен по изискванията и съдържа (макар и твърде подбрано, изобилно, което затруднява четенето) както основните аналитични резултати, така и ясно и съдържателно описание на съответните глави.

Заключение: Имайки пред вид гореизброените и много други приноси на дисертационния труд „Власт и видимост. Към една историческа социология на политическите видимости”, както и безспорните академични, изследователски и личностови качества на неговия автор, предлагам да бъде присъдена на доц. д-р Андрей Бунджулов научната степен „Доктор на социологическите науки”, професионално направление: 3.1. социология, антропология и науки за културата.

10.06.2019

Лиляна Деянова

Review

of: **dissertation thesis ‘Power and Visibility. Towards a Historical Sociology of Political Visibilities’** submitted by **Assoc. Prof. Dr. Andrey Viktorov Bundzhulov**, University of National and World Economy, Faculty of General Economics, Department of Economic Sociology (in partial fulfillment of the requirements for the scientific degree of Doctor of Sociological Sciences, Professional field 3.1. Sociology, anthropology and sciences of culture)

by: **Prof. Dr. Liliana Deyanova**

Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’ (member of the Scientific Jury appointed by Order No. 909 of 10 April 2010 of the Rector of the University of National and World Economy)

Assoc. Prof. Dr. Andrey Bundzhulov’s dissertation thesis is a remarkable study opening up a new problem field, ‘historical sociology of political visibilities’, and productively synthesizing the problematics of the often-separated scientific disciplines ‘sociology of politics’ and ‘sociology of public space’. Here they are connected through an original approach, reflexively argued concepts and subtle analyses. This is a systematic, erudite, interdisciplinary (but not eclectic), precise study with well-tempered content, the result of years-long work (including teaching) and multiple publications (*described in the documents required under the Academic Staff Development in the Republic of Bulgaria Act*). Judging not only from the appended documents but also from the scientific discussions in which its author has taken part and from the influences of his publications, I am certain that this dissertation thesis has been long worked on and is ‘*ready for defence*’. I have been following Andrey Bundzhulov’s texts ever since the time prior to his admission as a student at the Faculty of Philosophy of Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’, when he took part in a pupils’ competition with an essay on Jean-Paul Sartre’s understanding of human freedom. This topic of political philosophy and sociological theory, as well as the topic of the dissertation thesis under review, is undoubtedly *topical*. It presupposes not only professional, analytic, and civic engagement (especially in an era of different modalities of depoliticization, when numerous political problems are converted into saleable commodities).

Thus, **all formal requirements for the award of the scientific degree of Doctor of Sociological Sciences** have been fulfilled: sufficient number of academic publications, including on the topic of the dissertation thesis, two of them in foreign languages, of which one published abroad as a result of a scientific conference with the participation of eminent scholars from the Foucault Foundation, commentators and publishers of Foucault’s lectures at the Collège de France, etc.

The dissertation thesis *totals 475 pages* (many more, if one takes into account the number of standard pages of the numerous extremely important, substantive and not self-serving, footnotes). It consists of a preamble, an introduction (an extensive methodological introduction), three parts and ten chapters, plus a conclusion. It is *supplemented* with two pictures, five figures, and a solid bibliography – compiled with excellent taste and substantive balance – of 364 titles, including 61 in foreign languages (56 in English and French, and 22 in Russian). Entirely according to the requirements, the *goals, starting problems and hypotheses*,

tasks, etc. are clearly described (including in the Extended Summary; see also p. 75ff of the Dissertation Thesis, where *its subject* is defined precisely).

The *structure* of the dissertation thesis is convincing and clear, enabling the reader – who may be confounded by its scope and depth – to find his or her bearings in the logic of the discussed main categories, theories, debates, stages, in the series of so-called ‘turning points’ focusing ‘the transformations of regimes of visualization of power and politics finding expression in historically specific pictures of visibility’, etc.

The author of the dissertation thesis is interested in the political and political power. He investigates ‘politics as a structure of mediation and public spaces that make political things visible’ (Dissertation Thesis, p. 129 *passim*). Indeed, he succeeds in building through the prism of ‘the strategic field of power – visibility – public space’ a very substantive and productive, not ‘branch’, sociology of politics, along with a not merely historical sociology of politics, but an original ‘historical sociology of political visibilities’.

The main stake of his study is to understand ‘*the key inversion of power → visibility*’ (analyzed at different levels throughout the dissertation thesis). That is why Andrey Bundzhulov argues consistently, in dialogue with classic and other authors (most of all with Michel Foucault and Pierre Bourdieu, but also with Max Weber and Karl Marx, Carl Schmitt and Hannah Arendt, Judith Butler and Chantal Mouffe) for his own ‘non-naturalizing’ theory of power as a correlation of forces and as ‘*polemos*’, etc. To understand this inversion, he traces – including at the micro level – the logic of the different types of ‘mediators’: mediators ‘retaining community’ (e.g. ritual gift exchange), ‘infinitely expanding’ (qualitatively expanding) mediators destroying community fabrics (e.g. money), and third, mediators restoring community worlds (this is just one of the ‘classifications’ of the types of mediators discussed in the dissertation thesis). This classification is based on one of the theories of mediating structures (developed by the Marxian Seminar, the Institute for Critical Social Studies, the Institute for Critical Theories of Supermodernity), whose tradition Bundzhulov works in, developing it further in dialogue also with Niklas Luhmann’s significant distinctions (‘diffuse’ and ‘differentiated’ media /Dissertation Thesis, p. 12, 46), with Bruno Latour’s distinction between ‘intermediaries’ and ‘mediators’, with Pierre Bourdieu’s interpretation of the logic of gift exchange, etc.

There are many other places where the author of the dissertation thesis demonstrates his skill at making heuristic, non-eclectic and non-self-serving connections between various classic theories that are key to his analyses and methodology (as well as literary works – see, e.g., his wonderful analyses of J. L. Borges and Borges’s forking times in *The Garden of Forking Paths*): Pierre Bourdieu’s theory of field and habitus, or more precisely, of the ‘ontological complicity’ of habitus and field; Freud’s psychoanalysis and Bourdieu’s ‘socioanalysis’; Foucault’s theories of heterotopic ‘counter-places’, of power and the modalities of modern biopower – anatomopolitics and biopolitics – of panopticism and the so-called disciplinary society, of liberal governmentality, of ‘the market as a site of truth’, to mention but a few; Bruno Latour’s Actor-Network Theory (ANT). Also significant are Bundzhulov’s conceptions of the different views on visibility and transcendence of Machiavelli and Alexis de Tocqueville, Gilles Deleuze and Walter Benjamin; Karl Mannheim’s and Cornelius Castoriadis’s analyses of ideology, utopia, and imagined institutions; Benedict Anderson’s ‘imagined communities’ and Arjun Appadurai’s ‘ethnoscapes’. Some of those ‘connections’ or scientific dialogues are indeed key – because, as the author of this dissertation thesis shows – we understand better the specific mechanisms of bestowing legitimacy, the social appearances and fetishisms, the processes of mutual mediation of economic and political mediating structures precisely through Weber, Marx, Bourdieu (e.g. Bourdieu’s theory of ‘delegation and political fetishism’ and ‘the oracle effect of usurpation of power’ (Dissertation Thesis, p. 202) related to his deconstructions of ‘public

opinion' and of the political uses of public-opinion polls). Andrey Bundzhulov is also familiar with the studies of his Bulgarian colleagues and refers to them in his dissertation thesis.

Of great interest to the historical sociology developed here are the author's scholarly encounters with historians and major historical studies (thanks to them too he describes a series of pictures of visibility/publicness: the ancient, 'show publicness of the spectacle', the 'mirror ceremonial publicness of the French court' (Jacques Revel would have given him a greater insight into 'appearances in the French court'), the 'anonymous publicness' that Bundzhulov associates – a thesis which I think is not unquestionable – with 'late modern society', etc. An achievement of the author is the compact description of the contrasting logics of panoptic publicness and of the over-visualized publicness in the case of socialist heterotopia and its specific form of accumulation of power, shortages of power, and 'networks' compensating for power shortage.

I think that the line of analysis justifying the 'political – politics – political power' triad in correlation with the 'appearances – visibilities – pictures of visibility' triad is central and well-argued. (The political is associated with the symbolic representations – in the double sense of 'representations' – of a community, politics is defined as a 'specific meta-activity' devoid of a concrete object, and political power is understood as the forces that reshape the inherent social order, the *nomos* of the respective field.) Subtle distinctions are made and well-chosen case studies are examined here. That is why many of Andrey Bundzhulov's contributions lie precisely in this direction – in the convincing interconnection of micro and macro levels, in the blow-up of significant details (in the sense of Carlo Ginzburg). This can be seen well in, for example, Bundzhulov's distinction between power immanent to the field and power external to the field, or his analysis of the political as a mediating milieu and as a milieu of self-representation of a community that is discussing 'the common good'. (It would be interesting to ask ourselves how this theory of political visibilities would interpret Foucault's conception of 'civil society', a concept that seems to be neglected in the dissertation thesis. To my mind, this concept should be understood also as a cliché used ideologically both after the velvet revolutions of 1989 and in the times of an over-theatricalized or, in the words of Bundzhulov, 'over-visualized publicness'.)

Some of the very productive analyses in the dissertation thesis trace the 'power – visibility couplings' in the relations between economy and politics, and the transfer of economic motivations and 'socially valid self-evidences' (in the sense of Marx's theory of appearances and commodity fetishism and Mamardashvili's interpretations of these 'socially valid thought-forms') into the political field (a condition of possibility of this transfer is the emergence of 'specific structures of publicness which are political and juridical' – structures of formal equality and formal freedom; see (Dissertation Thesis, p. 129.

Building on his original reading of Michel Foucault's 'heterotopology', elaborated even in his first book, *Heterotopias* (1995), Andrey Bundzhulov carefully analyzes the public space as a 'heterotopic space of symbolic power' (Dissertation Thesis, part II, ch. 1), as well as – through an interpretation of Walter Benjamin – 'tropic effects'; or (through Marx) the different types of objective appearances. The connection made between 'heterotopias' and Bourdieu's analysis of 'symbolic violence and symbolic power' makes Bundzhulov's analysis of the functioning of 'force-fields' around different social mediators even more meaningful.

Also significant for understanding the author's approach to the inversions of power → visibility are the parts of his dissertation thesis in which he describes the 'post-totalitarian transition' and the society that preceded it – socialism as a heterotopia vis-à-vis classical Western modernity. The author applies the key concepts of his 'analytic grid' in order to understand the logic of revolutionary action and Stalin's power model (Dissertation Thesis, part II, ch.3); networks under socialism, the connection between the 'shortage economy' and the shortage of power (following János Kornai, Ivo Možny, etc.); the heteronomy of social

fields. He also offers a series of, so to speak, ‘empirical’ arguments against the concepts of the so-called ‘totalitarian paradigm’ that has strangely been revived today in the context of the panic over the rewritings of history textbooks in which – as they say – our past is becoming ever more unpredictable...

Andrey Bundzhulov deepens his theory of ‘biographical machines’ (as he calls the effects of public construction of identities) and shows how the crises of historical and biographical narratives reveal new symptoms ‘of blocking the transfer of meanings from the individual or group plane into the universal plane and back’ (p. 64 of an article in *Sociological Problems*, 2018, No. 1, which is part of the dissertation thesis).

A number of original interpretations are to be found also in the last parts of the dissertation thesis: the theses about the restructuring and conversions of the capitals (including about the ‘molecules of conversions’) of main types of actors in the Bulgarian transition – for example, the conversion of the political, be they legitimate or illegitimate, capitals of the *nomenklatura* into economic ones after 1989; the explanations of the ‘Frankenstein effect’ and of the reasons for the expansion of socialist networks in the very ‘Apparatus’ of the Party-State and in the other social fields (economic, scientific, etc.), parallel with the latter’s disempowerment (see Dissertation Thesis, p. 408 passim).

Andrey Bundzhulov has an interesting, albeit questionable, thesis about the ‘limits of capitalism’ and ‘taming the irrational impulse’, which he builds upon Marx and Weber and the new type of inversion of politics-economy relations – and consequently, of new heterotopias, tropisms, utopias – in the era of risk (the risk society) and domination of the ‘discourse of security’ and of what Foucault calls and analyzes as ‘security *dispositif*’ (*dispositif de sécurité*). The strange absence in the dissertation thesis of this key concept in Foucault’s theory of power, *dispositif* (a significant category analyzed also in Gilles Deleuze’s classic essay ‘What is a *dispositif*?’), gives me an occasion to proceed to **the ‘Questions and Comments’** section that is mandatory for reviewers. Actually, I had more questions and comments in my capacity as reviewer at the internal defence of this dissertation thesis, but since I am now pleased to see that my questions have been answered and my comments (especially those on the birth of biopolitics) have been taken into account in the final version of the dissertation thesis, I will be brief.

My question is related to the history of technologies of security and the **difference between disciplinary *dispositifs* and security *dispositifs***: Does Bundzhulov think there is any difference between them? As well as to **the respective differences in the processes of ‘normalization’**: ‘normalizing judgement’, ‘the examination’, etc., in the society of ‘panoptic publicness’ and in the society of neoliberal ‘governmentality’. The latter is a late neologism of Foucault’s, referring also to the new processes of redefinition of the role of the state as a ‘security pact’ and the redefinition of ‘Homo economicus’ as ‘entrepreneur of the self’. This entails also a **new type of mutual mediation between economy and politics, a new type of ‘power – visibility coupling’** and other main problems and theses in Bundzhulov’s dissertation. It seems to me that in the dissertation itself those differences are not sufficiently well-defined, therefore the concept that is also key for Bundzhulov’s analysis, **‘disciplinary power’** (including his key thesis about the socialist fusion of disciplinary power and ideology and the respective pictures of visibility, etc.), remains somewhat unclear to the reader. (Even more so, considering that concept of ideology used in the different parts of the dissertation is not that of Foucault. Foucault’s ‘state apparatuses’ are not Louis Althusser’s ‘ideological state apparatuses’. Moreover, Foucault’s second course at the Collège de France, delivered right after the publication of Althusser’s now classic essay and theory and devoted to the genealogy of penal institutions, is a departure from Althusser.)

According to Foucault, too, ‘something like disciplinary power exists in our society. By this I mean no more than a particular, as it were, terminal, capillary form of power; a final

relay, a particular modality by which political power, power in general, finally reaches the level of bodies and gets a hold on them' (Michel Foucault, *Psychiatric Power: Lectures at the Collège de France 1973–1974*, ed. Jacques Lagrange, trans. Graham Burchell. New York: Palgrave Macmillan, 2006, p. 40). But Foucault underlines also that **'we should not see things as the replacement of a society of sovereignty by a society of discipline, and then of a society of discipline by a society, say, of government.** In fact we have a triangle: sovereignty, discipline, and governmental management, which has population as its main target' (Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*, ed. Michel Senellart, trans. Graham Burchell. London: Palgrave Macmillan, 2007, p. 143; emphasis added). And 'normalization' today – Bundzhulov wonderfully analyzes the 'society of control' and Deleuze's critiques of Foucault – is different from the type of 'normalization' described in *Discipline and Punish*, that is, from panopticism, 'normation' (which is different from 'normalization') in the 'environments of enclosure' – the prison, the factory, the school. But what has happened to Jeremy Bentham's 'political dream', the Panopticon?

The author's **self-assessment** of his contributions is correct, identifying main achievements and significant effects in his dissertation thesis, which are difficult to enumerate in a list.

The **Extended Summary** of his dissertation thesis follows the requirements and presents (albeit in too much detail and elaboration, making it difficult to read) the main analytic results as well as a good description of the respective chapters.

Conclusion: Considering the above-listed and many other contributions of the dissertation thesis 'Power and Visibility. Towards a Historical Sociology of Political Visibilities' as well as the unquestionable academic, scholarly, and personal qualities of its author, I propose that Assoc. Prof. Dr. Andrey Viktorov Bundzhulov be awarded the scientific degree of Doctor of Sociological Sciences, Professional field 3.1. Sociology, anthropology and sciences of culture.

10.06.2019